

**ABDULLA QAHHORNING “ASROR BOBO” HIKOYASIDA QAHRAMON
NUTQINING PSIXOLINGVISTIK XUSUSIYATLARI**

<https://doi.org/10.70728/b.series.v08.i03.019>

Shahribonu Zayniddinovna Irisova

Farg‘ona davlat universiteti 2-kurs magistranti

E-mail: shahribonuirisova@gmail.com

Tel: +998931528894

Annotatsiya Mazkur maqolada Abdulla Qahhorning “Asror bobo” hikoyasidagi qahramon nutqi psixolingvistik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida qahramonlarning nutqiy xatti-harakatlari, ularning ruhiy holati hamda ijtimoiy muhit bilan bog‘liqligi o‘rganildi. Hikoyadagi Asror bobo obrazi nutqi orqali inson ruhiyati, ichki kechinmalari va kommunikativ xatti-harakatlari ifodalanishi ko‘rsatiladi. Tadqiqot natijasida badiiy matnda qahramon nutqi psixologik jarayonlarni ochib beruvchi muhim lingvistik vosita ekanligi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: psixolingvistika, qahramon nutqi, badiiy matn, kommunikativ jarayon, emotsional nutq, ichki nutq, dialog.

**ПСИХОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ ПЕРСОНАЖЕЙ В
РАССКАЗЕ АБДУЛЛЫ КАХХАРА «АСРОР БОБО»**

Аннотация В данной статье с психолингвистической точки зрения анализируются особенности речи персонажей в рассказе Абдуллы Каххара «Асрор бобо». В ходе исследования рассматривается взаимосвязь речевого поведения героев, их психологического состояния и социальной среды. Показано, что речь главного героя отражает его внутренние переживания, эмоциональное состояние и коммуникативные намерения. Результаты исследования подтверждают, что речь персонажей в художественном тексте является важным средством раскрытия психологических процессов.

Ключевые слова психолингвистика, речь персонажа, художественный текст, коммуникативное поведение, эмоциональная речь, внутренняя речь, диалог.

**PSYCHOLINGUISTIC FEATURES OF CHARACTERS’ SPEECH IN
ABDULLA QAHHOR’S SHORT STORY “ASROR BOBO”**

Abstract This article analyzes the psycholinguistic features of characters’ speech in Abdulla Qahhor’s short story “Asror Bobo”. The research focuses on the relationship between

characters' speech behavior, psychological state, and social environment. The speech of the main character reflects emotional tension, inner experiences, and communicative intentions. The study demonstrates that character speech in literary texts functions as an important linguistic means for revealing psychological processes.

Keywords: psycholinguistics, character speech, literary text, communication, emotional speech, inner speech.

KIRISH

Psixolingvistika til va tafakkur o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni o‘rganuvchi fan sohasi hisoblanadi. Ushbu fan nutq jarayonida inson psixikasi, tafakkuri va kommunikativ faoliyatining o‘zaro bog‘liqligini tadqiq etadi. Badiiy adabiyotda qahramon nutqi inson ruhiyati va ichki kechinmalarini ifodalashning muhim vositasi hisoblanadi. Badiiy matn psixolingvistik tadqiqotlar uchun muhim manbalardan biri hisoblanadi. Chunki adabiy asarlarda qahramon nutqi nafaqat muloqot vositasi, balki qahramon ruhiyatining ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi. Qahramon nutqi orqali uning ruhiy kechinmalari, his-tuyg‘ulari, ijtimoiy qarashlari va kommunikativ strategiyalari ochiladi³⁰. O‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri Abdulla Qahhor asarlarida qahramon nutqi orqali inson ruhiyati chuqur tasvirlanadi. Ayniqsa, “Asror bobo” hikoyasida urush davridagi inson ruhiyati, ota-onaning farzandga bo‘lgan mehr-muhabbati va ichki iztiroblari qahramon nutqi orqali ta’sirchan ifodalangan. Abdulla Qahhor o‘zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri bo‘lib, uning asarlarida inson ruhiyati va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi murakkab munosabatlar chuqur tasvirlangan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Psixolingvistika fanining shakllanishi ko‘plab olimlar faoliyati bilan bog‘liq. Vygotskiy nutq va tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganib, ichki nutq tushunchasini ilmiy muomalaga kiritgan³¹. Leontyev nutq faoliyati nazariyasini ishlab chiqib, nutq jarayonini kommunikativ faoliyat sifatida talqin qiladi³². Tadqiqotda psixolingvistik tahlil, matn tahlili va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Psixolingvistika nuqtai nazaridan nutq inson tafakkuri va emotsional holatining mahsuli hisoblanadi. A.A.Leontyev, V.Levelt, J.Aitchison kabi olimlar nutq faoliyatini inson psixik jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqligini alohida ta’kidlaydi³³.

Badiiy matnda qahramon nutqi qahramonning ruhiy holatini ifodalash, emotsional kechinmalarni aks ettirish, ijtimoiy muhitni ko‘rsatish, kommunikativ strategiyani namoyon qilish kabi psixolingvistik jarayonlarni ko‘rsatadi.

NATIJALAR

³⁰ Safarov Sh. Pragmalingvistika. – Toshkent: Fan, 2008.

³¹ Vygotsky L. Thought and Language. Cambridge: MIT Press.

³² Leontyev A. A. Psycholinguistics and Speech Activity.

³³ Levelt W.J.M. Speaking: From Intention to Articulation. – Cambridge: MIT Press, 1989.

Tahlil jarayonida hikoyadagi qahramon nutqining bir qator psixolingvistik xususiyatlari aniqlanadi. Asror bobo nutqi sodda sintaktik konstruktsiyalar bilan ifodalanadi va emotsional birliklarga boy. Dialogik nutq orqali qahramonlarning o‘zaro munosabatlari hamda ruhiy holati ochib beriladi. Abdulla Qahhor hikoyalarida qahramon nutqi ko‘pincha xalqonaligi, dialoglar va emotsional ohanglar kuchliligi bilan ajralib turadi. Bu esa qahramon psixologiyasini tabiiy va ishonarli tarzda ochib beradi. Mazkur hikoyaning markaziy qahramoni Asrorqul bo‘lib, uning nutqi orqali kuchli ruhiy qarama-qarshiliklar ifodalanadi. U bir tomondan o‘g‘lining taqdiri haqida qayg‘uruvchi ota, ikkinchi tomondan esa urush davrida xalqni ruhlantiruvchi inson sifatida tasvirlanadi. Masalan, Asrorqulning quyidagi nutqi uning vatanparvar inson ekanligini aks ettiradi.

“Ko‘kragingda o‘t bor, soch shu o‘tni, ho‘l-u quruq baravar yonsin.”³⁴

Psixolingvistik nuqtai nazardan bu gap motivatsion nutq hisoblanadi. Bu nutq orqali qahramon boshqalarning ruhiy holatini boshqarishga harakat qiladi.

Asrorqul o‘g‘lining halok bo‘lganini bilsa ham, buni yashirishga harakat qiladi. Bu holat psixolingvistika terminologiyasida emotsional nazorat deb ataladi.

Masalan *“Yodgorboy ovga borgani yo‘q, urushga borgan.”*. Bu jumlada qahramon o‘z his-tuyg‘ularini yashirish uchun ratsional nutq strategiyasidan foydalanadi.

Asarda kampir nutqi emotsional jihatdan juda kuchli. U farzand sog‘inchi bilan yashaydi va bu holat uning nutqida tez-tez namoyon bo‘ladi.

“Bolamni sog‘inaman, sog‘inganimdan keyin yig‘layman.”

Bu jumla psixolingvistik jihatdan emotsional ekspressiya hisoblanadi. Kampir nutqi spontan va hissiy bo‘lib, unda emotsional nazorat deyarli yo‘q. Hikoyada dialoglar qahramonlarning ruhiy holatini ochishda muhim rol o‘ynaydi. Asrorqul va Haydar ota o‘rtasidagi suhbatlar orqali insoniy do‘stlik, urush davridagi ruhiy bosim va ijtimoiy muhit tasvirlanadi. Masalan *“Men yig‘lamayman! To o‘g‘limning go‘rini quchoqlab, tuprog‘ini yuzimga surtmagunimcha ko‘zimdan yosh chiqmaydi.”*. Bu misol orqali asar qahramoni o‘zini har qanday vaziyatga tayyor ekanligini yoki bo‘lmasam o‘g‘lining o‘limiga ishonmayotganini ko‘rsatish orqali ichki kechinmalarini yashirishga harakat qiladi.

Asrorqul va uning ayoli o‘rtasidagi muloqot urush davridagi inson ruhiyatini aks ettiruvchi muhim psixologik sahnalardan biridir. Ularning nutqiy munosabati orqali ota-onaning farzand sog‘inchi, ichki iztiroblari hamda ruhiy qarama-qarshiliklari ochib beriladi. Psixolingvistik nuqtai nazardan bu munosabat emotsional nutq, kommunikativ strategiya va psixologik himoya mexanizmlarining o‘zaro uyg‘unligi bilan xarakterlanadi.

Asarda Asrorqulning ayolining nutqi asosan emotsional xarakterga ega. U farzand sog‘inchini yashira olmaydi va bu holat uning nutqida ochiq ifodalanadi. Masalan, kampirning

³⁴ Qahhor A. Tanlangan asarlar. Toshkent.

“Bolamni sog‘inaman, sog‘inganimdan keyin yig‘layman” degan so‘zlari onalik tuyg‘usining tabiiy ifodasidir.

Psixolingvistik jihatdan bunday nutq emotsional ekspressiv nutq deb ataladi. Bu turdagi nutqda inson o‘z his-tuyg‘ularini nazorat qilmaydi, balki ularni bevosita ifodalaydi. Kampir nutqida ham aynan shu holat kuzatiladi. U farzand sog‘inchi sababli ko‘p yig‘laydi va bu uning nutqiy xatti-harakatlariga ham ta’sir qiladi.

Shuningdek, kampirning tez-tez shikoyat qilishga o‘xshash gaplari uning ruhiy zo‘riqish holatini ko‘rsatadi. Psixologiyada bu holat emotsional taranglikning nutq orqali bo‘shashi deb talqin qilinadi. Asrorqul nutqi ayoli nutqidan tubdan farq qiladi. U o‘z his-tuyg‘ularini yashirishga harakat qiladi va ko‘proq mantiqiy, nasihat ohangidagi nutqdan foydalanadi.

Masalan, Asrorqul kampirga shunday deydi “*Yig‘i gohida xafalikni yozadi, lekin hamma qatori yig‘labin-da.*” bu gap orqali u kampirni tinchlantirishga harakat qiladi. Psixolingvistik jihatdan bu regulyativ nutq strategiyasi hisoblanadi. Ya’ni, nutq orqali boshqa insonning emotsional holatini boshqarishga urinish kuzatiladi.

MUHOKAMA

Psixolingvistik nuqtayi nazardan qaralganda, hikoyadagi qahramon nutqi inson psixologik holatini ifodalovchi muhim vosita hisoblanadi. Dialoglarda emotsional nutq elementlari ustunlik qiladi. Shuningdek, ichki nutq unsurlari qahramonlarning ichki kechinmalarini ifodalashda muhim rol o‘ynaydi. Asrorqul va uning ayoli o‘rtasidagi muloqot urush davridagi inson ruhiyatini aks ettiruvchi muhim psixologik sahnalardan biridir. Ularning nutqiy munosabati orqali ota-onaning farzand sog‘inchi, ichki iztiroblari hamda ruhiy qarama-qarshiliklari ochib beriladi. Psixolingvistik nuqtai nazardan bu munosabat emotsional nutq, kommunikativ strategiya va psixologik himoya mexanizmlarining o‘zaro uyg‘unligi bilan xarakterlanadi³⁵. Kampir nutqida ham aynan shu holat kuzatiladi. U farzand sog‘inchi sababli ko‘p yig‘laydi va bu uning nutqiy xatti-harakatlariga ham ta’sir qiladi. Shuningdek, kampirning tez-tez shikoyat qilishga o‘xshash gaplari uning ruhiy zo‘riqish holatini ko‘rsatadi. Psixologiyada bu holat emotsional taranglikning nutq orqali bo‘shashi deb talqin qilinadi.

Asrorqul nutqi ayoli nutqidan tubdan farq qiladi. U o‘z his-tuyg‘ularini yashirishga harakat qiladi va ko‘proq mantiqiy, nasihat ohangidagi nutqdan foydalanadi.

Masalan, Asrorqul kampirga shunday deydi “*Yig‘i gohida xafalikni yozadi, lekin hamma qatori yig‘labin-da.*” bu gap orqali u kampirni tinchlantirishga harakat qiladi. Psixolingvistik jihatdan bu regulyativ nutq strategiyasi hisoblanadi. Ya’ni, nutq orqali boshqa insonning emotsional holatini boshqarishga urinish kuzatiladi.

Asrorqul o‘zining ichki iztirobini yashirishga harakat qiladi. U o‘g‘lining taqdiri haqida qayg‘ursa ham, bu qayg‘uni ochiq ko‘rsatmaydi. Bu holat psixologiyada emotsional repressiya deb ataladi.

³⁵ Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. Toshkent – Fan, 2010.

Asrorqul va kampir o‘rtasidagi dialoglarda yashirin psixologik ziddiyat mavjud. Kampir o‘z his-tuyg‘ularini ochiq ifodalasa, Asrorqul bu hissiyotlarni nazorat qilishga harakat qiladi. Masalan, kampir yig‘lagan paytda Asrorqul unga keskinroq javob qaytaradi “*Ko‘ngli yarimta bo‘lsa, miyasi ham yarimtami?*”. Bu jumla tashqi tomondan qattiq tuyulsa ham, aslida Asrorqulning ichki ruhiy bosimini ko‘rsatadi. Psixolingvistik jihatdan bu agressiv nutq reaksiyasi hisoblanadi. Ko‘pincha inson kuchli ruhiy bosim ostida bo‘lganida bunday nutqdan foydalanadi. Shu bilan birga, bu konflikt uzoq davom etmaydi. Asrorqul tez orada ohangini yumshatadi va kampirga hazil aralash gapiradi. Bu esa er-xotin o‘rtasidagi chuqur mehr-muhabbat mavjudligini ko‘rsatadi.

Asrorqul va kampir o‘rtasidagi munosabatda yana bir muhim psixolingvistik xususiyat nutq orqali ruhiy qo‘llab-quvvatlashdir. Ular o‘zaro bahslashsalar ham, aslida bir-birini tushunishga harakat qiladi. Masalan, Asrorqul kampirga urush haqida gapirib, insonlarning umumiy qayg‘usini eslatadi. Bu orqali u kampirning shaxsiy qayg‘usini ijtimoiy kontekst bilan bog‘lashga harakat qiladi. Nutq orqali yashirin fojeani iloji boricha yashirishga urinadi.

Hikoyada Asrorqul nutqi sodda sintaktik tuzilmalarga ega bo‘lib, ko‘pincha qisqa gaplar va buyruq yoki iltimos ohangidagi birliklardan iborat. Bu holat qahramonning ijtimoiy tajribasi va yashash muhiti bilan bog‘liq psixologik omillarni ko‘rsatadi. Asrorqul nutqida hissiy komponent kuchli bo‘lib, unda tashvish, xavotir va ba‘zan umidsizlik aks etadi. Emotsional birliklarning ko‘pligi qahramonning ichki ruhiy bosimini ifodalaydi.

Psixolingvistika nuqtayi nazaridan emotsional nutq birliklari insonning ichki kechinmalari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, ular ko‘pincha spontan tarzda yuzaga keladi.

Asrorqul nutqida murakkab sintaktik konstruksiyalar deyarli uchramaydi. Bu holat qahramonning kundalik hayotiy tajribasi va kommunikativ muhitiga bog‘liq.

Leontyevning fikricha, nutq strukturasi soddaligi ko‘pincha kommunikativ vaziyat va ijtimoiy muhit bilan belgilanadi.

Hikoyada ayrim vaziyatlarda Asrorqulning ichki kechinmalari tashqi nutq orqali ifodalanadi. Bu esa Vygotskiy tomonidan ta‘riflangan ichki nutqning tashqi nutqqa aylanish jarayonini ko‘rsatadi.

Hikoyada oilaviy dialoglar qahramonlarning ruhiy holatini ochib beruvchi muhim element hisoblanadi. Asrorqul va uning ayoli o‘rtasidagi muloqotda quyidagi psixolingvistik jihatlar kuzatiladi.

Dialoglarda ko‘pincha keskin ohang va qisqa javoblar kuzatiladi. Bu esa muloqot jarayonida yuzaga kelgan psixologik tanglikni ko‘rsatadi.

Psixolingvistika nuqtayi nazaridan konfliktli dialoglar emotsional zo‘riqish natijasida yuzaga keladi va nutqning ekspressivligini oshiradi.

Qahramonlar nutqida grammatik mukammallikdan ko‘ra kommunikativ maqsad ustun turadi. Ular ko‘pincha o‘z fikrini tez va bevosita ifodalashga intiladi.

Bu holat nutqning pragmatik funksiyasi ustunligini ko‘rsatadi.

Ayol va Asrorqul nutqida emotsional reaksiya tez-tez uchraydi. Bunday reaksiya psixolingvistik jihatdan affektiv nutq deb ataladi va insonning ruhiy holatini bevosita aks ettiradi.

Hikoyada tasvirlangan ijtimoiy muhit qahramon nutqining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Asrorqul yashayotgan muhit iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan murakkab bo‘lgani sababli uning nutqida xavotir ohangi, ehtiyotkorlik, ba’zan keskinlik kuzatiladi.

Psixolingvistik tadqiqotlarga ko‘ra, inson nutqi uning yashash muhiti bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, kommunikativ vaziyat nutq strategiyasini belgilaydi.

XULOSA

Abdulla Qahhorning “Asror bobo” hikoyasida qahramon nutqi psixolingvistik jihatdan muhim ahamiyatga ega. Qahramon nutqi orqali inson ruhiyati va kommunikativ xatti-harakatlari yoritiladi. Bu esa psixolingvistik tahlilning badiiy matnni chuqurroq anglashdagi ahamiyatini ko‘rsatadi. “Asror bobo” hikoyasida qahramon nutqi psixolingvistik jihatdan tahlil qilinganda, nutqning leksik, sintaktik va emotsional xususiyatlari qahramon ruhiyati hamda ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liq ekani aniqlanadi. Asrorqul nutqi sodda, emotsional va pragmatik jihatdan yo‘naltirilgan bo‘lib, uning ichki kechinmalari va hayotiy tajribasini aks ettiradi. Dialoglarda esa konfliktli muloqot va affektiv nutq unsurlari ustunlik qiladi. Bu holat badiiy matnda psixologik tasvirni kuchaytiruvchi muhim lingvistik vosita hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Vygotsky L. Thought and Language. Cambridge. MIT Press.
2. Leontyev A. A. Psycholinguistics and Speech Activity.
3. Zalevskaya A. Introduction to Psycholinguistics.
4. Qahhor A. Tanlangan asarlar. Toshkent.
5. Levelt W. Speaking: From Intention to Articulation. Cambridge. MIT Press.
6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. Toshkent – Fan, 2008.
7. Mahmudov N. Til va nutq madaniyati. Toshkent – O‘zbekiston, 2012.
8. Nurmonov A. Tilshunoslik nazariyasi. Toshkent – Fan, 2010.